

1 Vha ha Makahane (muthu wa u thoma khosi) ya mathoma ndi Thovhoyapasi a i alulwi hu alulwa mukumba wa kholomo. Golefulu (gole lihulu) tshangamele mukonousema-nanga. ZwaZ Zwirendo. Ndi ene mboho i si na nanga, mboho vhukalanga. A da a dzula thavhani i no pfi Tshiendeulu Tshadyamakatshi. Ndi dzina la nwana wawe, uyu a beba Tshitutuvhale. Nwana wa Tshitutuvhale ndi Mavhepe. Nwana wa Mavhepe ndi Tshilamutungu o bebwa na Nelombe. Zwino ngavhuya khotsi Mavhepe a dzama, vhathu vha khetha Tshilamutungu u vha khosi ha Makahane. Nge vha si pfane, Nelombe a shavha a ya shangoni la kule. Ndi hone Tshilamutungu a tshi vhona uri swina lawe a li tsheho a bveledza muvhuso muvhi wa uri vhathu vha fanela u lima dzunde vhe fhedzi. Vhasadzi vha fhira phanda vhe fhedzi, vhanna vha sala b nga murahu;

2 fhedzi hu bamani. Ngauralo ho vhewa vhalavhelesi vhane vha tshimbila vha tshi sedza munwe na munwe kha vhanna a re na nyemulo ya u omula vhasadzi vha re fhedzi. Arali a vhouala o emulaho u pfi: kha a vhulawe ngaceri na kha vhasadzi vhang a u khou vha emula. U mbo di farwa a vhulawa na zwenezwo. A huna milifho. Ane a pfana nae ndi uyo ane a dzhia mbilu yawe, ya lavhelesa mushumo u swika vha tshi ambara.

Musi arali ho thavhiwa kholomo, mukumba u vhambiwa nga mano, vho dzula duvhani vhanna fhedzi. Musi mukumba wo no oma hu takuwa munna a fara thanda a rwa ula mukumba nga maanda. Ane a ponyokisa mukumba mulomoni wawe o linganwa nga u fa

3 Thavhani yeneyo ho vha hu na tshinoni tshinwe tshine dzina latsho la pfi: Dumbula-la-zou-dondindo, tsha mutsinga mulapfu, litshena, line la nga liovhelwa. Li dzula milamboni. Lo vha li na tshitaha kha luwa lwa thavha. Musi li tshi kudzela, li ita li tshi toleliwa nga muthu o vho fhiwa khana nga nwenda wa donga. Arali a wana e makumba u a litshiwa a pwashekana. Ngauri vha tshi ita izwo vhanwe vha fhasi, ni ndi vhone, vhane vha

vha ne a , vha sumbedza vhantha nga tshanda uri litshani a we. Arali e mafhondo vha lidza mifhululu na phalaphala, hu di thoma vha fhasi. Zwino hu a kokodziwa a ya ntho o fara dzi pfumi.

- 4 A zwi zize liwi nga muthu arali e si khosi. Nelombe e vhukalanga a pfa phungo mmbi ya kuvhusele kwa mukomana wawe, kuvhi, a di ita tshilombe a difunza na manwe maitete o fara banga li re na tshikwama, li na vhuhali thungo dzothe. A difunza na kuposele kwa u posela ntho la vhuyelela la wela tshikwamani nga lothe tshi re kha khundu, li tshi bva ntho. U ri: pindapinda, ndi hone li tshi wela tshikwamani nga lothe. O no guda a konesa hezwi, a vhuyelela hayani. U da hayani sa tshilombe, vhatu vha daho u vhona a sa athu u swika hayani, vha ya vha hanelela khosi
- 5 vha ri: hu na tshilombe, a si u tshina hatsho, na vhunambi u namba nga line a posela ntho la vhuyelela nga lothe tshikwamani. Zwino khosi ya ri: muthu uyo a si tshilombe, ndi murathu wanga, o rumiwa u da u mbulaya. A ralo a tshi vhudza mukoma wawe uyo murathu a di sendela a vhuya a da u swika musanda. Musi o swika musanda a ri kha mukoma: ndi funa u swikiswa musanda. Zwino khosi i tshi pfa haya mafhungo a mu tendela. Fhedzi ene khosi a si ye u vhona na u funa u vhone nae, u swika nwedzi
- 6 u tshi fhela. Nga nwedzi wa vhuvhili khosi a ri ha mukoma wawe: "Vhudza vhatu nga shango uri vha ite halwa. Tshifhinga tshanga tsha u fa tsho swika." Mukoma a ri: "Ndi khwine ri fare muthu uyu ri mu vhulahe." Khosi a ri: "X" A zwi itei u vhulaha muthu o rumiwaho nga khotsi, na ene ndi nwana wa mianga. Tshi re hone ingani halwa." Zwino mukoma a vhudza vhatu vhothe. ~~Zwino~~ Duvha, halwa ho fhela, ha diswa khroni ya musanda. Ha adziwa dzithovho ubva musanda u swika khroni. Musi vho no adza a ya
- 7 a takusa khosi. Ha takuwa dzinanga na mifhululu. Nelomba a tshi pfa hezwi a simesa u tshina na u imbelela, mifhululu ya pfala hothe na dzi nanga, hu sa tsha pfala tshinwe. Zwino Nelombe a tshina a tshi sendela tsini ha khosi, u swika khosi i tshi dula fhasi. Zwe nezwo Nelombe a gwadama a losha khosi. Zenzwo khosi ya ri ha Nelomba: "U ya vhona, ndi a zwi divha uri iwe wo rumiwa nga khotsi u vhona vhuvhi hanga uri u mbulaha. Fhedzi arali e iwe wo vha sa do nkona. Zwino nge wa rumwa u do mbulaha

8 namusi, "Nelomba a ri: "A thi nga u vhulahi. a thi nga u
 vhulahi nwana wa khotsianga wa mmeanga," a fhedza nga u losha
 ene Nelombe. Khosi Tshilamutungu a vhudza mukoma a ri:
 "Kovha halwa." Zwa ralo. Vho no nwa Nelombe a thoma u tshina,
 mifhululu ya tangana. ~~Nz~~ Ho vha ho thavhiwa na dzikhholomo,
 dzinama dza kovhiwa. Ha pfi: vhatu kha vha vhambe mikumba
 nga mano. Zwino Nelombe a tshi zwi vhona zwa mu vhilaedza a
 simesa u tshina a tshi ya tsini. Musi o no sendela tsini ha
 khosi a posela lila banga ~~nz~~ nthu, li tshi vhuya a li dzhia
 9 nga tshanda a mbo di tumula mutsinga wa khosi, a fa. Ha ri
 vhatu vha tshi zwi vhona vha toda u shavha. Ene a ri: ni
 songo shavha. Vha dzula. A ri: dzhiani kholomo ri i thavhe.
 Musi yo no viwa, vhatu vha gidimele u vhamba mukumba nga mano.
 Ene a ri: vhadani dzimbambo. Zwino vho fhedza u vhada, a rola
 mbamba dzila a vhamba nganzo. O no fhedza a ri: Rolani inwe
 ya mboho ri thavhe, ine mukumba wayo wa do putela khosi itshi
 switwa. Zwino vho fhedza u swita khosi, ha vuwa mudzinginyo
 mukulu, vhatu vhothe vha balangana hu si dihwe he vha shavhela
 hone, shu tshi na ene Nelombe.

10 Tshilamutungu o vha e na muwe nwana we a vha a tshi dzula
 Nzhelele a no pfi: Mashande wa mikutu Nzhelele. Onoyo o a pfa
 uri shango la Ha ~~Nz~~ Makahane lo fa, vho vhulahana. Vhatu vha
 hone vho balangana. Vhanwe vho no vha Tshakhuma, vha kho u lwa
 na Vha Ngoṅa. Na ene a phalala lushaka lwahawe a tshi bva
 Nzhelele. Musi vho no kunda, Vha Ngoṅa vho dzielwa shango lavho
 la Tshakhuma, a mala musadzi a no pfi Nyamushaa wa lushaka lwa
 Ha ~~Nz~~ Makahane. Ndi hone Nyamushaa a vha na vhana. Nwana wa
 tanzhe o vha a tshi pfi Malidzi. A tevhelwa nga Mamuhuwalala,
 ene a tevhelwa nga Madadzhe, ene ndi tshigwadi wa musidzana ndi
 Matalise, o tahiswa nga mukalanga a shavha nae u swika la namusi.

Nyamushaa o no hula a vhuzelela hayani Tshakhuma a tshi
 bva Nzhelele. Khotsi a mu nea kushango kuno pfi: HaTshipengapenga.

12

Zwone e henefho munna a dzama Vhana na vhone vho no vha vhahulwane, vho no vha na vhasadzi, vha amba na mme vha ri: Rino ri funa u vhuyela shangoni la Makhulu washu. Zwino vha takuwa, vha da ha Mutele vha ri: ro da uri ri funa u ya shangoni la makhulu washu. Mutele a ri: vhona ndo swika zwino a thi athu u vha na mavhuthu. Shango lanu nga thungo ya vhukovhela lo no vha la Netshulu. Nga thungo ya vhubvaduvha ndi Makuleke nga afha Lumano hu na Tshikhuna o newa nga Lutsinga, ho sala thavhani fhedzi. Litsha ndi thome u vhudzisa. A vhudzisa, avho vha ri kha Mutele. Nga vhuya Mutele a pfa uri vho tenda khole, vha funa u mu fara vha vhulaha. Mutele az a ri: humani, nne ndi thundu a thi koni u ni isa. Ndi hone vha (tshi) huma vha ya vha dzula Tshanzhi. Zwino Nyamushaa a a kuvhangana vhana a ri: vhonani nne zwino ndi a fa, hone ndi tshi fa, ndi do fa masiari? hone Tshikhuna na Makuya Netshulu a vha nga switiwi kha shango heli. Nne ndi tshi fa ni tavhanye u ntswita naho hu maxari. Suwi ni tuwe ni ye ha Mudzhadzhi ha Makhadzi wanu, ngauri Mudzhadzhi ndi nwana wa Makahane, ene khosi ya ya Vhuluvhedzi. Hari nga linwe duvha vhasadzi vha vhan vha tshi khou kuya luvhele nga maguyo, ene a da a dzula nga vhukati havho o fuka davhuha a thoma luimbo lu no pfi: "Vho Mavhine? vha no dya zwa kuba milalani. Ndi uri "Vho Mavhipe (Mavhipe?) vha la zwa u tswa milalani vha la zwa u tswa mulalani, o vha a tshi goda a imba tshikhuna ndau shimba gulu i no gomelapi u re thovhela i no gomela Nyalungondi thavha ya thovhela ni elelwa uri a zwi fhisii. Vhusiwana na tungu, muthu a tshi dzhielwa shango lawe. Thavha ya mela." Musi vha tshi vimba zwenezwo ene mukegulu a mbo di fa. Vhanna vho vha vho ya mulamboni, munwe wa avho vhasadzi a ya u vha vhidza. Vha tshi swika vha mbo di doba malembe a u mu swita. Murathu a ri: a no ngo zwi pfa na uri ri fanela u tuwa ra ya Ha Mudzhadzhi? Ndi hone vha tshi takuwa vha ya Mianzwi nge vhakomana vha vha vho mala

ser.130

14 vhasidzana vha Mianzwi. Vho makhulu vha tshi vha vhona vha ri: "hai ni a fhi, dzulani fhanoni songo ya Vhuluvhedzi. Vhakomana vha tenda u dzula. Murathu ene a mbo di fhira a ya ha Mudzhadzhi, Makhadzi wawe. O no tuwa, ha da vhulwadze hu no pfi: Tshigabela, u fara khundu. Vhala vhakomana vha mbo di fa vhothe.

Zwenezwo Ha Ha Mudzhadzi, ha ri linwe duvha vhusiku a pfa u vhidziwa nga zwidadzane, zwa ri: Madadzhe! Ene a gidima a vula nndu uri a vhone ane a mu vhidza. Zwa ri: Tswalela mutuwe ta u nyaka u ri vhonana, sipela u ye go sirutu si rwale koso. Hu ambiwa goloi.

Ndi hone a tshi huma a da Tshitungulu a wana Rasikhuma o vhuzelela Tshitungulu, ngauri o vha o pandelwa. A fhira a ya
15 ha Mihwane a a ya ha Migane a dzula hone nwaha muthihi. A tshi humbela uri vha mu farise u mu vhuvedzedza shangoni, zwa konda. A humela Tshitungulu a rola nwana wawe wa musidzana a mu isa ha Tshiwawa Luonde, a ri: a suyu musidzana, ndi: ndi a rui ni rambe Mabunyu, ndi: pfariseni ni nyise hangei vhubunyuni ni rambe mabunyu a lwe na maswina anga, uri ndi wane shango la makhulu wanga. Musadzi wa Dzhiwawa a ri: Twe Dzhiwawa litsha Madadzhe a tuwe na nwana wawe, a zwi itei thoho ya muthu u i ita ngaurala, vha litsha.

Ngamurahu ha izwo a vhuya a da Tshitungulu a rola fumi la malembe a ya ha Mhinga a ri: "Ndi funa u vhuzelela shangoni.
16 Dzinduna dza hana, ene a ri: ndi do u luvha. naho zwo ralo a vho ngo tenda. A huma a vhuzelela Tshitungulu a dzula nwaha. A dovha a vhuzelela na fumi la bonndo a ri: "Ndo vhuya ndi dinwa nga zwitungulo." Lutsinga a vhidza vkhotsimunene, vhone vha hana vha ri: arali o vha e mutonga une ri nga mu nea nwana washu a dzula e musadzi wawe, zwino hugha e munyai a ri funi."

Ndi hone Lutsinga a tshi ri: "hai iwe ni a ofhesa onoyu muthu muthihi ane na ofha fhedzi. Thavhani a ri yi, hone, arali a tshi lwa ri nga lwa nae." Lutsinga a ri: tshimbila u ye shangoni lau." Ndi hone a tshi ya a da a dzula hu no pfi: Magovhani.

Nwaha ndi hone a tshi fhirela thavhani a dzula munwaha.
Nga murahu ha nwaha a bva thavhani a wela Luvuvhu a dzula

ser.130

- thavhani i no pfi. Vhuthuthu. Zwino ha da Simon Mambada o vhaho o rumiwa u tshimbidza fhungo la Mudzimu ha Makuya na ha Mutele e na Paulus Ligonuba vha swika hone. Khosi Makahane a vha tanganedza a ri: "hezwi ndo zwi vhona Vhulovhedzi, nni funa uri ni vhudze vhafunzi vha rumele muthu a de a funze fhanu. Musi vho swika Mavhola vha vhudza mufunzi Wessmann. Mufunzi a rumela Nathanael Lalumbe hone. ~~Makaxmax~~ Makahane na nduna yawe vha thoma u ndzhena pfunzoni. Khosi a lovhedzwa nga dzina la u pfi:
- 18 August Makahane. Nduna na ene a lovhedzwa nga la Simion Mulindathavha. Musi a tshi dzama a kuvhangana vhana vhawe vhothe a ruma uri hu vhidziwe nwana wawe Mukonde wa tanzhe o vhaho e Tshitungubo. Nwana a lenga u da, a dovha a ruma munwe nwana a ri: "ndi tsha di kana." Ndi hone mudinda a amba nga u ralo a ri: "zwino a songo da, u fanela u lifha mulandu wa Samuel Netshitungulu, ndi wone mulifho wawe." 'Makahane a ziz ri: "zwino ndi a fa, fhedzi ni songo shavha ndala i daho. Hu do da ndala khulu fhanu shangoni," a ralo a fa. Nga vhuya nwana Mukonde a da, vha mu vhudza ula mulandu, a u lifha. Vhana vha Madadzhe Tshigwadi Makahani ndi Mukonde na Mangwe na Tshishonge.
- 19 Ha dzheniswa Mangwe Mukonde a vha Makhadzi. Zwenezwo hu wa ndala khulu ya matshona. Nathanael Lalumbe o no vha Ha Mutele. Nga ndala iyo Mukonde a pfulutshela Tshidzivhani a dzula hu no pfi Tshidzivhani tsha Ratombo. Mamphwe a ya Ha Mutele. Ndi hone Mamphwe a tshi bva Ha Mutele a ya ha khaladzi. O swika hone a dzula. Hone musadzi a shavha a funa u vhuyelela Ha Mutele nga u vha e nwana wa Mutele. A mu tevhela a mu wana ndilani a humisa musadzi na vhana. A vhuya a ya tsimuni, musadzi a dovha a shavha a si tsha mu wana. Zwino ene u vhuya a riala a ya Doroboni a lovha hone Krugersdorp.
- Nga vhuya Mukonde a pfuluwa e Tshidzivhani a da Ngwenani ya Mapholi. A boa Ngwenani a da Tshakhuma tshitasini. Vha dzhena pfunzoni na vhana na vhaduhulu vha tevhela na vhana vhalala na mme vha shandukela makhadzi, vha ya ha Masia. Makhadzi a vhuyelela Tshakhuma. Ndi hone Mukonde a ri: nne ndi funa u isa marambo manweni. Zwino vho swika ha Mhinga makuwa vha vha

K44/11

7*

ser.130

21 hanela u ya thavhani, vha dzula Magovhani nwaha muthihi. Nga nwaha we vhathu vha pandelwa nga vhalavhelesi vha dziphukha, vha shango la dziphukha. Nyamazane vha ya ha Makahani he khotsi a lovha hone. Nga murahu khosi Mulavhelesi wa dzi phukha a vhona mbilaelo ya mukegulu a ri, u fanela u vhuya. Ndi hone a vhuya Magovhani u swika a tshi dzama. A onesana na vhaduhulu vhawe, a vha nea zwifhiwa zwa nduhu dzo devhiwaho, a nea vhaduhulu vhavhili a ri: ZNd "Nne ndo tuwa." Nga vhuya a dzama. Vhana vhawe vha sala Magovhani. Ngavhuya vhana vha dinwa nga dziphukha dzi tshi la mavhele. Vha pfulutshela ha Makuya nga nwaha wa 1937.

ENDS 130